

ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ УКРАЇНИ

Термінологічна робота

ГАРМОНІЗУВАННЯ ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ

ДСТУ ISO 860—99

Видання офіційне

БЗ № 9—99/91

Київ
ДЕРЖСТАНДАРТ УКРАЇНИ
2000

ДСТУ ISO 860—99

ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ УКРАЇНИ

Термінологічна робота

ГАРМОНІЗУВАННЯ ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ

Видання офіційне

Київ
ДЕРЖСТАНДАРТ УКРАЇНИ
2000

ПЕРЕДМОВА

1 ВНЕСЕНО Українським науково-дослідним інститутом стандартизації, сертифікації та інформатики Держстандарту України

2 ЗАТВЕРДЖЕНО І НАДАНО ЧИННОСТІ наказом Держстандарту України від 19 листопада 1999 р. № 358

3 Стандарт повністю відповідає міжнародному стандарту ISO 860:1996 (E) Terminology work — Harmonization of concepts and terms (Термінологічна робота. Гармонізування понять і термінів)

Рівень відповідності — ідентичний (idt)

Переклад з англійської мови

4 ВВЕДЕНО ВПЕРШЕ

5 ПЕРЕКЛАД та НАУКОВЕ РЕДАГУВАННЯ: Л. Е. Пшенична, канд. філол. наук, Ю. С. Котіков, І. М. Яковлева

ЗМІСТ

	С.
1 Сфера застосування	1
2 Нормативні посилання	1
3 Визначення понять	1
4 Гармонізування понять і систем понять	2
4.1 Досліджування згармонізованості	2
4.2 Процедура гармонізування	2
4.3 Подальше гармонізування	4
5 Описування понять	4
6 Засади гармонізування термінів	4
6.1 Типи відповідності між термінами	4
6.2 Гармонізування термінів	6

ВСТУП

Розвиток понять і термінів в окремій мові чи мовній спільноті є відмінний і залежить від соціальних, економічних, культурних і лінгвістичних чинників.

Відмінності паралельних систем понять з одного боку, і позірна подібність на рівні термінів з іншого боку, спричинюють непорозуміння у міжнародному спілкуванні.

Термінологічна робота базується на поняттях, оскільки:

- відмінності між поняттями не завжди виявляються на рівні термінів;
- подібність на рівні термінів у різних мовах необов'язково означає, що позначені цими термінами поняття тотожні.

Отже, гармонізування треба завжди починати на поняттєвому рівні і продовжувати на рівні термінів.

Поняття і терміни в міжнародних стандартах призначені для міжнародного користування. Однак вони не завжди придатні у незмінній формі у тому чи іншому національному контексті. Цей принцип також стосується офіційних мов ISO на різних національних рівнях. Наприклад, слова, вживані в англійському варіанті міжнародного стандарту, можуть бути відмінні від стандартів Великобританії чи США.

Цей державний стандарт належить до комплексу стандартів, які визначають порядок та засади термінологічної роботи — гармонізування понять і термінів, розроблення стандартів на терміни та визначення, використання комп'ютерних засобів у термінології.

У першій редакції стандарту було запропоновано вилучити неінформативний суфікс *-из-* у дієслові *стандартизувати* та у похідних від нього: *(за)стандартизування (за)стандартизований*. Цю пропозицію підтримала більшість установ, що надіслали відгуки, серед них — Інститут української мови НАН України та ТК СНТТ. У цьому стандарті залишено старе написання зазначених слів, але надалі дозволено вживати обидва варіанти як синонімічні.

ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ УКРАЇНИ

ТЕРМІНОЛОГІЧНА РОБОТА

ГАРМОНІЗУВАННЯ ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ

ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКАЯ РАБОТА

ГАРМОНИЗИРОВАНИЕ ПОНЯТИЙ И ТЕРМИНОВ

TERMINOLOGY WORK

HARMONIZATION OF CONCEPTS AND TERMS

Чинний від 2001—01—01

1 СФЕРА ЗАСТОСОВУВАННЯ

Цей стандарт установлює методологічний підхід до міжнародного гармонізування понять, систем понять, визначень понять, термінів і терміносистем.

Цей стандарт стосується розвитку національних і міжнародних термінологій.

2 НОРМАТИВНІ ПОСИЛАННЯ

У цьому стандарті є посилання на такі стандарти:

ДСТУ 3325—96 Термінологія. Визначення основних понять

ISO 704:1987 Principles and methods of terminology (Принципи та методи термінології)*

ISO 10241:1992 International terminology standards — Preparation and layout. (Міжнародні термінологічні стандарти — розроблення та представлення)*

ISO/IEC Guide 2:1991 General terms and their definitions concerning standardization and related activities. (Загальні терміни та визначення, пов'язані зі стандартизуванням та суміжною діяльністю)*.

3 ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ

У цьому стандарті застосовано терміни й визначення, подані в ДСТУ 3325, а також такі:

3.1 гармонізування понять (*concept harmonization*)

Діяльність щодо зменшення чи усунення незначних розбіжностей між двома чи декількома поняттями, тісно пов'язаними між собою

Примітка 1. Гармонізування понять є невідокремна частина стандартизування.

3.2 гармонізування термінів (*term harmonization*)

Діяльність щодо позначення певного поняття у різних мовах термінами, які відображають однакові чи подібні ознаки або мають ті самі чи трохи відмінні форми

* Копію міжнародного стандарту можна отримати у фонді нормативних документів УкрНДІССІ

4 ГАРМОНІЗУВАННЯ ПОНЯТЬ І СИСТЕМ ПОНЯТЬ

Гармонізування понять і систем понять завжди передбачає порівнювання та узгоджування систем понять в одній мові, поміж мовами чи поміж предметними галузями. Це ніколи не є пряме перенесення однієї системи понять як такої в іншу мову (рисунок 1).

Примітка 2. Не всі принципи, викладені нижче, однаково застосовні до всіх мов і предметних галузей.

4.1 Досліджування згармонізованості

4.1.1 Аналіз предметної галузі

Перед гармонізуванням понять треба дослідити подібність і розбіжність між поняттями і системами понять, щоб визначити згармонізованість — здатність до згармонізування.

Успішне згармонізування можливе, якщо задовольнити умови, перелічені у 4.1.1.1.

4.1.1.1 Подібність понять

Поняття і системи понять, характерні для окремих мовних спільнот чи націй, ймовірно близькі між собою, якщо:

- a) предметна галузь усталена і відносно тривка чи
- b) предметна галузь стосується конкретних об'єктів, таких як устаткування, інструменти, матеріали чи промислові вироби, чи
- c) є традиція стандартизування предметної галузі.

4.1.1.2 Розбіжності між поняттями

Поняття і системи понять ймовірно відмінні, якщо:

- a) у предметній галузі існує кілька теоретичних підходів, чи
- b) предметна галузь нова і швидко розвивається, чи
- c) предметна галузь стосується гуманітарних або соціальних наук (наприклад, має стосунок до філософських, політичних, ідеологічних питань тощо), чи
- d) відсутня традиція стандартизування цієї предметної галузі.

4.1.2 Попередній аналіз систем понять

Якщо аналіз у 4.1.1 виявляє, що успішне гармонізування можливе, треба попередньо дослідити різні системи понять.

Порівнювання понять, позначених термінами в окремих мовах — це передумова будь-якого гармонізування понять. Цей аналіз має визначити:

- a) які ознаки понять однакові в окремих мовах;
- b) які ознаки понять відмінні у цих мовах.

Після цього аналізу фахівці предметних галузей мають вирішити чи можливо згармонізувати поняття.

Примітка 3. Якщо попередньо аналізують у зв'язку з міжнародним стандартизуванням, важливо не обмежувати його лише офіційними мовами.

4.2 Процедура гармонізування

Потрібно скласти перелік базових термінів і окреслити системи понять відповідно до ISO 10241.

4.2.1 Порівнювання систем понять

Треба порівняти усі відповідні системи понять без огляду на їхнє походження, тобто, незалежно від того, чи вони застандартизовані на міжнародному чи національному рівнях, або в якийсь інший спосіб усталені.

Порівняльний аналіз різних систем понять має висвітлити такі аспекти (рисунок 2):

- a) кількість понять;
- b) взаємозв'язки між поняттями;
- c) глибину структурованості;
- d) типи ознак, використаних для розроблення системи понять.

Кожну систему понять треба будувати окремо, використовуючи тотожні типи ознак структурованості і, якщо можливо, дотримуючись специфікацій ISO 10241 стосовно систем понять та їхніх представлень.

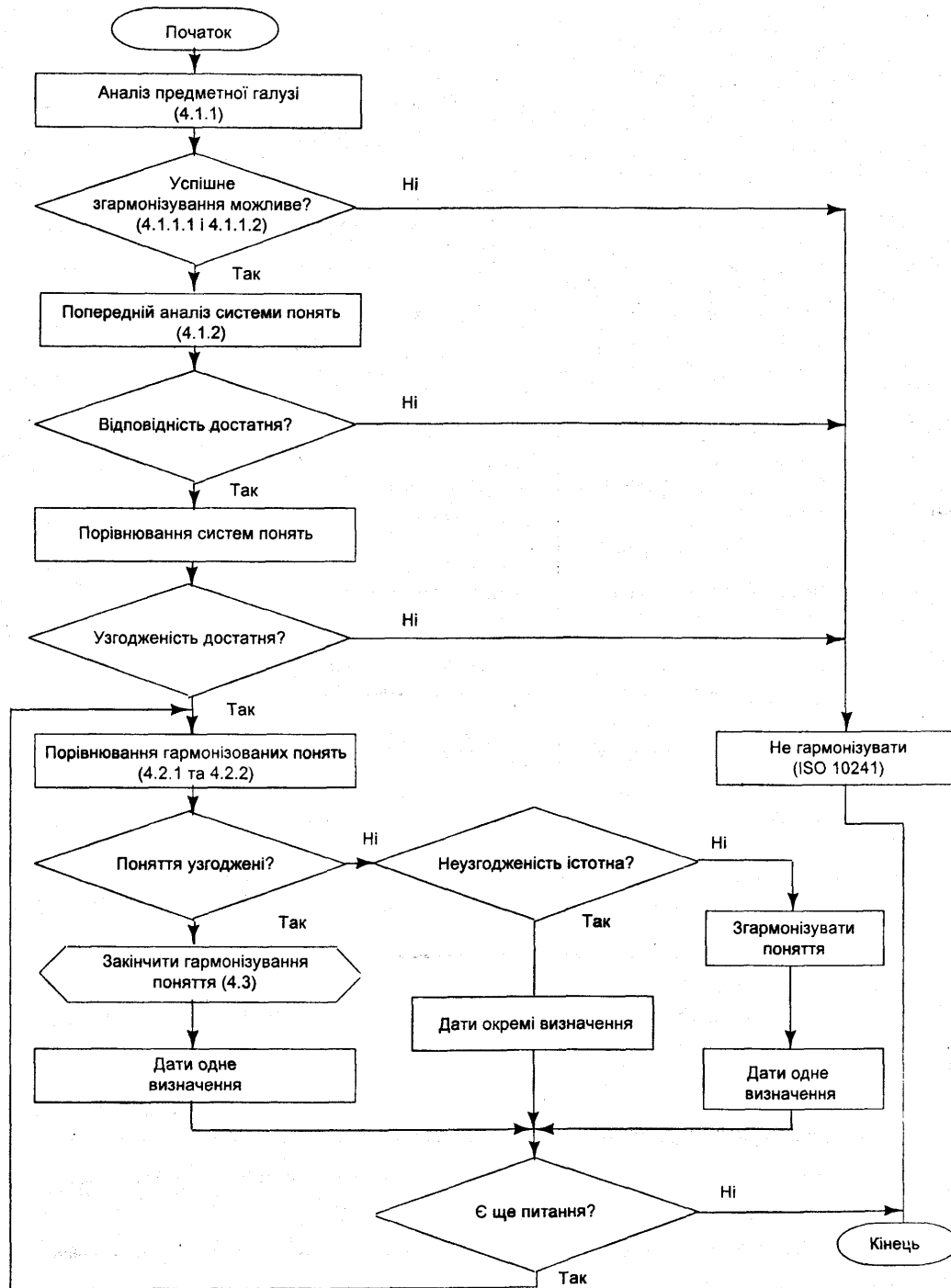

Рисунок 1 — Процес гармонізування

4.2.2 Порівнювання гармонізованих понять

Поняття треба аналізувати, порівнюючи їхні визначення, а не терміни.

Визначення треба брати з надійних джерел, якнайширше залучаючи доступне експертування в межах предметної галузі. Після завершення порівняльного аналізу всіх визначень одного поняття визначають, який з пунктів — 4.2.2.1 чи 4.2.2.2 стосується даної ситуації.

4.2.2.1 Терміни різних мов відповідають тому самому поняттю

У цьому випадку подальші етапи не потрібні.

4.2.2.2 Є відмінності щодо змісту та обсягу поняття, або і того, і того.

У таких випадках експерти предметних галузей повинні визначити, який з нижчезазначених пунктів стосується даної ситуації.

а) Відмінність істотна: це означає, що є кілька різних понять. Кожному поняттю треба дати визначення і знайти його місце у згармонізованій системі понять (рисунок 3).

б) Відмінність неістотна: отже, потрібне тільки одне поняття. Цьому поняттю треба дати визначення послідовно в усіх мовах і йому треба знайти місце у згармонізованій системі понять.

Примітка 4. Наслідком 4.2.2.2 є те, що не кожна окремо побудована система понять містить поняття для всіх вузлів у згармонізованій системі понять. Та це не унеможливорює заповнення вузлів, якщо це можна обґрунтувати.

4.3 Подальше гармонізування

Якщо на пізнішій стадії організація, яка не брала участі у гармонізувальному процесі, забажає згармонізувати свої поняття з міжнародною застандартизованою системою понять, треба віддати перевагу методів, описаному у 4.2.2.

5 ОПИСУВАННЯ ПОНЯТЬ

Перед формулюванням визначення згармонізованого поняття треба дійти згоди щодо:

а) ознак, що є суттєві для змісту поняття;

б) ознак, що є суттєві і повинні міститися у визначенні.

Визначення мають бути сформульовані відповідно до ISO 704 і ISO 10241.

Усі версії певного визначення різними мовами повинні містити однакові ознаки. Проте формулювати визначення треба за правилами даної мови.

6 ЗАСАДИ ГАРМОНІЗУВАННЯ ТЕРМІНІВ

Згармонізування термінів можливе, лише коли позначувані ними поняття практично тотожні.

У процесі гармонізування термінів дуже важливо не помилятися через зовнішню подібність термінів (6.2.1.4).

6.1 Типи відповідності між термінами

Типи відповідності, між термінами різних мов, наведено у 6.1.1—6.1.3.

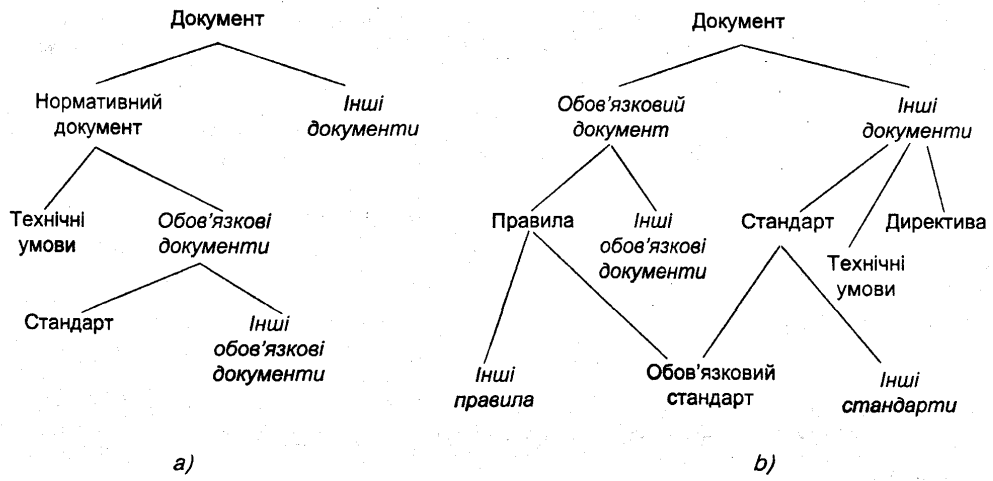
6.1.1 Відповідність термінів за формою

Цей тип відповідності термінів у різних мовах ґрунтується на однакових чи подібних формах.

Примітка 5. Форми визнають однаковими чи подібними незалежно від різниці у написанні, словотворчих моделях, мові чи абетці.

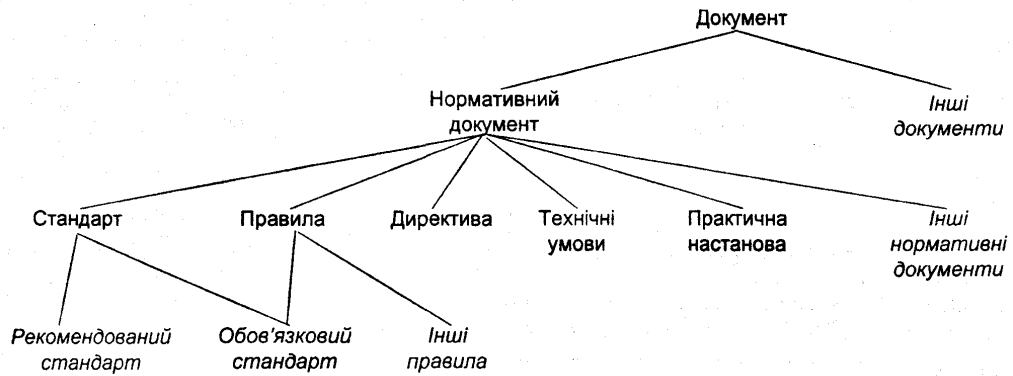
Приклади:

а) Англійська мова:	physics	с) Англійська мова:	accredited laboratory
Французька мова:	physique	Французька мова:	laboratoire accrédité
Українська мова:	фізика	Українська мова:	акредитована лабораторія
б) Англійська мова:	history		
Французька мова:	histoire		
Українська мова:	історія		

Примітка. Див. ISO/IEC Guide 2 для визначень термінів. Термін, надрукований курсивом, подає збірне поняття.

Рисунок 2 — Приклади двох згармонізованих систем понять

Примітка. Див. ISO/IEC Guide 2 для визначень термінів. Термін, надрукований курсивом, подає збірне поняття.

Рисунок 3 — Приклад згармонізованої системи

ДСТУ ISO 860—99

6.1.2 Відповідність термінів за значенням

Цей тип відповідності базується на паралельному використанні складників терміна, що мають те саме значення:

Приклади:

a) Англійська мова:	data processing
Французька мова:	traitement des données
Українська мова:	оброблення даних
b) Англійська мова:	load characteristic
Французька мова:	caractéristique de charge
Українська мова:	характеристика навантаження

6.1.3 Змішані типи відповідності

Існують також комбінації форм, описаних у 6.1.1 і 6.1.2.

Приклади:

a) Англійська мова:	additional element
Французька мова:	élément complémentaire
Українська мова:	додатковий елемент
b) Англійська мова:	magnetic tape
Французька мова:	bande magnétique
Українська мова:	магнітна стрічка

6.2 Гармонізування термінів

Необхідно взяти до уваги принаймні вплив чинників, про які йдеться у 6.2.1, 6.2.2, 6.2.3, 6.2.4.

6.2.1 Традиції термінотворення в предметних галузях

6.2.1.1 У багатьох галузях структура систем понять відображається у термінотворенні. Гармонізування термінів слід продовжувати головним чином у предметних галузях з тривалою традицією систематичного термінотворення, що часто базується на елементах з грецької та латинської мов (наприклад, термінологія хімії, біології та медицини).

6.2.1.2 Зусилля щодо згармонізування термінів у науці й техніці часто були успішні і їх треба докладати далі.

6.2.1.3 Гармонізувати терміни треба на регіональних підставах у предметних галузях, де міжнародна співпраця є спільною і усталеною.

6.2.1.4 У деяких предметних галузях не намагалися згармонізувати термінологію навіть на поняттєвому рівні. Отже, зусилля щодо згармонізування термінів тут передчасні. Намагання згармонізувати на рівні термінів, не згармонізувавши на поняттєвому рівні, призведе лише до непорозумінь.

Приклади:

a) Англійська мова:	petrol, motor spirit	b) Англійська мова:	crude oil
Французька мова:	essence	Французька мова:	pétrole
Українська мова:	бензин	Українська мова:	нафта

У цьому прикладі *petrol* по-англійськи подає інше поняття, ніж *pétrole* по-французьки.

6.2.2 Усталені терміни

Зусилля щодо згармонізування іноді завершуються пропозиціями замінити усталену термінологію. Однак нові терміни треба все-таки вводити лише на підставі ретельного аналізу переваг і недоліків такої заміни.

6.2.3 Структура окремих мов

У процесі гармонізування термінології треба застосовувати однакові ознаки понять, особливо під час творення нових термінів, щоб, де це можливо, мати подібні терміни.

Проте не треба якось тиснути на окрему (певну) мову, бо можна створити терміни, не властиві структурі цієї мови.

6.2.4 Планування термінології

Пріоритети у плануванні термінології чи мовному плануванні іншого типу в межах певної окремої мовної спільноти можуть відрізнятися від тих, які існують у міжнародному гармонізуванні. Перевага інтернаціонального терміна полягає у тому, що він допомагає порозумітися різним мовним спільнотам, але, з іншого боку, може заважати спілкуватися у межах однієї мовної спільноти. Остаточне рішення щодо форми терміна залишається за мовною спільнотою.

ДСТУ ISO 860—99

УДК 001.8:001.4+002.389.6

01.020

Ключові слова: стандарт, термінологія, гармонізування, термін, поняття, система понять, система термінів, визначення, предметна галузь, планування термінології

Редактор І. Ликова
Технічний редактор Т. Новікова
Коректор Т. Нагорна
Комп'ютерна верстка Л. Мялківська

Підписано до друку 17.02.2000. Формат 60 × 84 1/8.
Ум. друк. арк. 1,39. Зам. 292 Ціна договірна.

Відділ поліграфії науково-технічних видань УкрНДІСІ
03150, Київ-150, вул. Горького, 174